UO‘K 316.75:1(575.1)

SOVET MAFKURASIDAGI KOLLEKTIVIZM KONSEPSIYASI VA ZAMONAVIY JAMIYATDA INDIVIDUALIZM QADRIYATLARI O‘RTASIDAGI MUNOSABAT

Xakimov Erkin Tuychyevich

Farg‘ona davlat universiteti Falsafa kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Maqolada sovet mafkurasidagi kollektivizm konsepsiyasining g‘oyaviy manbalari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinib, zamonaviy jamiyatda kuchayib borayotgan individualizm qadriyatlari bilan qiyoslanadi. Sovet kollektivizmi majburiy jamoaviylik shakli sifatida baholanadi, zamonaviy individualizmning imkoniyatlari va xavflari ochib beriladi. O‘zbekiston misolida an’anaviy jamoaviylik va shaxs erkinligi o‘rtasidagi muvozanat sifatida “mas’uliyatli individualizm” modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: kollektivizm, individualizm, sovet mafkurasi, qadriyatlar transformatsiyasi, mahalla, shaxs qadri, mas’uliyatli individualizm.

Аннотация. В статье анализируются идейные истоки и практические механизмы концепции коллективизма в советской идеологии и сопоставляются с ценностями индивидуализма в современном обществе. Советский коллективизм рассматривается как форма принудительной коллективности, раскрываются возможности и риски современного индивидуализма. На примере Узбекистана предлагается модель «ответственного индивидуализма» как баланса традиционной общинности и свободы личности.

Ключевые слова: коллективизм, индивидуализм, советская идеология, трансформация ценностей, махалля, достоинство личности.

Abstract. The article analyzes the ideological sources and practical mechanisms of collectivism in Soviet ideology and compares them with the values of individualism in contemporary society. Soviet collectivism is assessed as a form of compulsory collectivity, while the opportunities and risks of modern individualism are discussed. Using Uzbekistan as a case, the article proposes a model of “responsible individualism” balancing traditional communal ties and personal freedom.

Keywords: collectivism, individualism, Soviet ideology, value transformation, mahalla, human dignity.

KIRISH

XX asrda insoniyat boshidan kechirgan eng yirik ijtimoiy tajribalardan biri sovet loyihasi bo‘lib, uning mafkuraviy markazida jamoa, ya’ni kollektiv tushunchasi turardi. Bu tizimda inson o‘z-o‘zicha qimmatga ega mavjudot sifatida emas, avvalo umumiy maqsad yo‘lida xizmat qiluvchi ijtimoiy birlik sifatida talqin etilgan. Ishlab chiqarish, ta’lim, madaniyat va hatto oilaviy hayot ham jamoaviy manfaat mezoni bilan baholangan. Shu bois sovet kollektivizmini oddiy siyosiy shior deb emas, balki kundalik amaliyotlar, institutlar va qadriyatlar orqali shakllantirilgan yaxlit dunyoqarash tizimi deb qarash to‘g‘riroq bo‘ladi. Ittifoq parchalanganidan keyin postsovet makonida yashovchi xalqlar keskin qadriyatlar almashinuviga duch keldi. Bozor iqtisodiyoti, xususiy mulk, raqobat va shaxsiy tashabbus avvalgi tenglashtiruvchi mantiq o‘rnini egallay boshladi. Globallashuv, internet va ijtimoiy tarmoqlar esa shaxsiy muvaffaqiyat, o‘zini namoyon etish va erkin tanlov g‘oyalarini yoshlar ongiga tez sur’atda olib kirdi. Natijada bir avlod hayoti davomida ikki xil qadriyatlar mantig‘i to‘qnash keldi: biri “biz” degan tushunchaga, ikkinchisi “men” degan tushunchaga tayanadi. O‘zbekiston jamiyati uchun bu masala yanada murakkab tus oladi, chunki bu yerda sovet kollektivizmi bilan bir qatorda mahalla, oila va qarindoshlik rishtalariga asoslangan an’anaviy jamoaviylik ham mavjud. Ana shu uch qatlam – an’anaviy jamoaviylik, sovet mafkuraviy kollektivizmi va global individualizm – hozirgi ijtimoiy ongda bir-birini kesib o‘tadi. Ular o‘rtasidagi munosabatni tushunmasdan turib yoshlar tarbiyasi, fuqarolik jamiyati rivoji yoki milliy o‘zlikni saqlash borasida asosli xulosa chiqarish qiyin. Bundan tashqari, sovet davrini shaxsan boshdan kechirgan katta avlod bilan mustaqillik yillarida ulg‘aygan yoshlar o‘rtasidagi qadriyatlar tafovuti oilaviy munosabatlarda ham, mehnat jamoalarida ham tobora sezilarli bo‘lib bormoqda. Bu tafovutni falsafiy jihatdan anglash avlodlar o‘rtasidagi muloqotni yo‘lga qo‘yish uchun ham zarur. Mavzuning dolzarbligi aynan shu bilan izohlanadi.

Ilmiy adabiyotlarda individualizm va kollektivizm ko‘pincha qarama-qarshi qutblar sifatida tasvirlanadi. Biroq madaniyatlararo psixologiyaning yetakchi vakili G. Triandis bu

ikki yo‘nalishni bir-birini istisno qiluvchi tizimlar emas, balki har bir jamiyatda turli nisbatda uchraydigan “madaniy sindromlar” deb ta’riflaydi [5; 2]. Bu yondashuv tadqiqotimiz uchun muhim tayanch nuqta hisoblanadi. Chunki u sovet va postsovet tajribasini “yaxshi” va “yomon” tarzida baholash o‘rniga, ularning qanday nisbatda va qaysi sharoitda namoyon bo‘lishini o‘rganishga imkon beradi. Shuningdek, bu qarash bitta jamiyatning o‘zida turli sohalarda turlicha mantiq ustun kelishi mumkinligini ham tushuntiradi. Rus va g‘arb tadqiqotchilari sovet kollektivizmini asosan tarixiy-siyosiy jihatdan o‘rgangan bo‘lsa, zamonaviy individualizm sotsiologiya va psixologiya fanlari doirasida keng tahlil qilingan. Ammo bu ikki yo‘nalishni birlashtirib, qadriyatlar falsafasi nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qiluvchi ishlar, ayniqsa Markaziy Osiyo misolida, hali ham kam. Ko‘p hollarda sovet kollektivizmi faqat majburlov va shaxs erkinligini bostirish bilan bog‘lanadi, individualizm esa faqat erkinlik va taraqqiyot ramzi sifatida ko‘rsatiladi. Bunday bir tomonlama baholash masalaning murakkab tabiatini yashiradi. Masalan, sovet jamoaviyligi bilan birga o‘zaro yordam, mehnatsevarlik va ijtimoiy adolat kabi umuminsoniy qadriyatlar ham targ‘ib qilinganini unutmaslik kerak. Xuddi shuningdek, individualizm ham har doim erkinlikka emas, ba’zan xudbinlik va ijtimoiy befarqlikka olib kelishi mumkin. Shu munosabat bilan mazkur maqolaning maqsadi sovet mafkurasidagi kollektivizm konsepsiyasining mazmuni va mexanizmlarini ochib berish, uni zamonaviy individualizm qadriyatlari bilan qiyoslash hamda O‘zbekiston jamiyati uchun ular o‘rtasidagi muvozanat shakllarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot oldiga quyidagi vazifalar qo‘yildi: sovet kollektivizmining g‘oyaviy manbalari va amaliy mexanizmlarini tahlil qilish; zamonaviy individualizmning empirik va nazariy asoslarini ko‘rib chiqish; ikki qadriyatlar tizimining o‘zaro ta’sirini milliy kontekstda baholash.

METODLAR

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-tarixiy, germenevtik va aksiologik yondashuvlar tashkil etadi. Qiyosiy-tarixiy usul sovet davri mafkuraviy hujjatlari va zamonaviy qadriyatlar tadqiqotlarini bir tekislikda solishtirish imkonini berdi. Birlamchi manbalar sifatida 1961-yilda qabul qilingan KPSS Dasturi tarkibidagi “Kommunizm quruvchisining axloq kodeksi” hamda A.S. Makarenkoning pedagogik merosi tanlab olindi.

Bu matnlar germenevtik tahlil asosida o‘qildi, ya’ni ulardagi tushunchalar o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy konteksti bilan bog‘liq holda talqin qilindi. Tushunchaviy apparatni aniqlashda G. Hofstede va hammualliflarining ta’rifidan foydalanildi: unga ko‘ra, individualizm shaxslar o‘rtasidagi aloqalar bo‘sh bo‘lgan, har kim avvalo o‘zi va yaqin oilasi haqida qayg‘uradigan jamiyatlarga xos, kollektivizm esa insonlar tug‘ilganidan boshlab umrbod sadoqat evaziga himoya beradigan jipslashgan guruhlarga birlashgan jamiyatlarga xosdir [6; 92]. Ushbu ta’rif tahlil uchun qulay o‘lchov beradi, chunki u ikki qutbni ijtimoiy aloqalar zichligi orqali aniq tavsiflaydi. Shu bilan birga, u sovet kollektivizmining o‘ziga xos jihatini – guruhga sadoqat oila yoki urug‘ga emas, balki davlat va partiyaga yo‘naltirilganini – alohida izohlashni talab qiladi. Ikkilamchi manbalar qatorida O. Xarxordin, A. Yurchak, Z. Bauman, U. Bek, R. Inglxart va boshqa olimlarning nazariy asarlari, shuningdek, Jahon qadriyatlar tadqiqoti (World Values Survey) natijalariga asoslangan empirik ishlar o‘rganildi. Aksiologik yondashuv esa qadriyatlarni faqat tasvirlash bilan cheklanmay, ularning inson kamoloti va ijtimoiy barqarorlik uchun ahamiyatini baholashga xizmat qildi. Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo‘lib, uning xulosalari keyingi empirik so‘rovnomalar uchun ishchi gipoteza vazifasini o‘tashi mumkin. Manbalarni tanlashda ularning ilmiy nufuzi, mavzuga bevosita aloqadorligi hamda sovet va postsovet tajribasini turli nazariy pozitsiyalardan yoritishi asosiy mezon qilib olindi. Bu turli qarashlarni muvozanatli solishtirish va bir tomonlama xulosalardan qochish imkonini berdi. Tahlil davomida mantiqiy umumlashtirish va abstraktlashtirish usullaridan ham keng foydalanildi.

NATIJALAR

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, sovet kollektivizmi g‘oyaviy jihatdan qat’iy rasmiylashtirilgan tizim bo‘lgan. 1961-yilgi KPSS Dasturida keltirilgan axloq kodeksida “jamoatchilik, o‘rtoqlarcha o‘zaro yordam: biri hamma uchun, hammasi biri uchun” tamoyili alohida band sifatida mustahkamlangan [1; 120]. Ushbu tamoyil zohiran insonparvar g‘oya bo‘lib ko‘rinsa-da, amalda shaxs manfaatlarini jamoa manfaatiga to‘liq bo‘ysundirish talabini o‘z ichiga olgan. Muhimi, bu kodeksda shaxsiy vijdon emas, balki jamoa tomonidan beriladigan baho axloqiy xulq-atvorning yakuniy mezoni qilib qo‘yilgan edi. Shu tariqa axloq ichki

erkin tanlov emas, tashqi nazorat va ma’qullash masalasiga aylangan. Pedagogika sohasida bu g‘oyaning eng izchil nazariyotchisi A.S. Makarenko bo‘lib, u tarbiyaning asosiy tamoyilini “jamoada, jamoa orqali va jamoa uchun” tarbiyalash deb belgilagan [2; 25]. Makarenko tajribasida jamoa nafaqat tarbiya muhiti, balki bir vaqtning o‘zida tarbiyaning maqsadi va vositasi ham bo‘lgan. Uning koloniya va kommunalarida tarbiyalanuvchilar o‘zini o‘zi boshqarish orqali mas’uliyat va intizomni o‘zlashtirgan, bu tajriba muayyan tarbiyaviy natijalar berganini inkor etib bo‘lmaydi. Ammo bu tizim davlat darajasiga ko‘tarilganda jamoa shaxsni kamolotga yetaklovchi makondan uni bir xillashtiruvchi mexanizmga aylanib bordi. Pionerlar tashkiloti, komsomol, mehnat jamoalari va kommunal turmush tarzi kundalik hayotning har bir jabhasida shaxsni guruh ko‘zgusida aks ettirib turgan. Shaxsiy hayot va jamoat hayoti o‘rtasidagi chegara xiralashgan, hatto oilaviy masalalar ham majlislarda muhokama qilinishi odatiy holga aylangan. Bunday sharoitda o‘zgacha fikrlash yoki shaxsiy maqsadni ustun qo‘yish “individualizm” deb qoralangan va bu so‘zning o‘zi salbiy ma’no kasb etgan. Demak, sovet kollektivizmi ko‘ngilli birdamlik emas, balki mafkuraviy jihatdan belgilangan va institutsional kafolatlangan majburiy jamoaviylik shakli edi. Bu xulosa sovet kollektivizmini an’anaviy jamoaviylik shakllaridan farqlash va uning ijtimoiy ongdagi izlarini aniqlash uchun boshlang‘ich nuqta vazifasini o‘taydi.

Biroq sovet kollektivizmini faqat yuqoridan tiqishtirilgan mafkura sifatida ko‘rish yetarli emas. O. Xarxordinning tadqiqotiga ko‘ra, sovet shaxsi aynan jamoaviy amaliyotlar – o‘zaro tanqid, ommaviy “fosh etish” va o‘z-o‘zini tahlil qilish marosimlari orqali shakllangan, ya’ni individ jamoaga qarshi emas, uning ichida va u orqali tarkib topgan [3; 7]. Bu xulosa muhim nazariy ahamiyatga ega. U sovet tizimi shaxsni yo‘q qilmaganini, balki uni o‘ziga xos tarzda “ishlab chiqarganini” anglatadi. Boshqacha aytganda, kollektivizm va individuallik o‘rtasidagi chegara sovet tajribasida biz o‘ylagandan ancha murakkab bo‘lgan. Sovet tizimining so‘nggi o‘n yilliklarini o‘rgangan A. Yurchak esa yana bir jihatga e’tibor qaratadi. Uning fikricha, so‘nggi sovet avlodi uchun mafkuraviy shakllar – majlislar, shiorlar, qasamyodlar – asosan marosimiy takrorga aylangan, odamlar ularni tashqi tomondan bajarib, haqiqiy ma’noni do‘stlar davrasi, ijodiy guruhlar va norasmiy jamoalarda

izlagan [4; 25]. Bu kuzatuv rasmiy kollektivizm ichida ham shaxsiy erkinlik va o‘zini namoyon etishga intilish yo‘qolmaganini ko‘rsatadi. Aksincha, rasmiy jamoaning ichki bo‘shlig‘i kichik, ishonchga asoslangan norasmiy jamoalarning qadrini oshirgan. Bu esa sovet kollektivizmining o‘zida keyinchalik individualizmga o‘tish uchun zamin hozirlagan omillar bo‘lganini anglatadi. Markaziy Osiyo sharoitida bu jarayon yana bir xususiyatga ega edi. Rasmiy kollektivizm mahalliy jamoaviylik shakllari – mahalla, qarindoshchilik, hashar an’analari – bilan qisman uyg‘unlashgan, qisman esa ular bilan raqobatlashgan. Natijada mahalliy aholining ko‘pchiligi uchun haqiqiy ijtimoiy tayanch partiya yoki kolxoz emas, balki oila va mahalla bo‘lib qolgan. Bu holat mustaqillikdan keyin sovet kollektivizmi tez yemirilgan bo‘lsa-da, an’anaviy jamoaviylik nisbatan barqaror saqlanib qolganini tushuntiradi. Shu bois postsovet transformatsiyasini tahlil qilishda rasmiy mafkura va kundalik hayot amaliyotlarini alohida-alohida ko‘rib chiqish, ularning har biridagi o‘zgarish sur’atini inobatga olish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy individualizm masalasiga o‘tsak, bu yerda empirik ma’lumotlar aniq tendensiyani ko‘rsatadi. H. Santos, M. Varnum va I. Grossmann 78 mamlakat bo‘yicha qariyb 51 yillik ma’lumotlarni tahlil qilib, individualistik amaliyot va qadriyatlar dunyo miqyosida, shu jumladan an’anaviy jamoaviy madaniyatlarda ham o‘sib borayotganini aniqlagan [10; 1228]. Mualliflar bu o‘sishning asosiy omili sifatida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, ya’ni daromad, ta’lim darajasi va shaharlashuvning ortishini ko‘rsatadi. Bu natija individualizmni faqat “g‘arbona” hodisa deb qarash noto‘g‘ri ekanini isbotlaydi. U ko‘proq modernizatsiya jarayonining umumiy hamrohi sifatida namoyon bo‘ladi. R. Inglxart ham shunga yaqin xulosaga keladi. Uning modernizatsiya nazariyasiga ko‘ra, jamiyatda iqtisodiy va jismoniy xavfsizlik ortgani sari odamlarning ustuvor qadriyatlari omon qolish qadriyatlaridan o‘zini namoyon etish qadriyatlariga siljiydi [9; 8]. Bu yondashuv sovet kollektivizmining yemirilishini ham yangicha talqin qilishga imkon beradi. Agar kollektivizm ko‘p jihatdan tanqislik va tashqi tahdid sharoitidagi omon qolish strategiyasi bo‘lgan bo‘lsa, barqarorlik va farovonlik oshishi bilan uning o‘rnini shaxsiy tanlov qadriyatlari egallashi tabiiy jarayondir. Biroq Inglxart nazariyasi bu siljish chiziqli va avtomatik emasligini, iqtisodiy inqirozlar davrida jamiyat yana himoya va guruhga

tayanishga qaytishi mumkinligini ham ta’kidlaydi. 1990-yillardagi postsovet tanglik davri buning yorqin misolidir: o‘sha yillarda ko‘pchilik uchun omon qolishning asosiy vositasi yana oila, qarindoshlar va mahalla tarmog‘i bo‘lgan. Bu O‘zbekistondagi qadriyatlar dinamikasining ikki yo‘nalishli ekanini ko‘rsatadi: bir tomondan, shahar yoshlari orasida shaxsiy muvaffaqiyat va o‘zini namoyon etish qadriyatlari kuchaymoqda, ikkinchi tomondan esa ijtimoiy xavfsizlik va qo‘llab-quvvatlash masalasida jamoaviy tarmoqlar hamon hal qiluvchi rol o‘ynamoqda. Bu ikki yo‘nalishning uyg‘unlashuvi yoki to‘qnashuvi kelgusida jamiyatning qadriyatlar qiyofasini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lib qolishi ehtimoli yuqori. Shu sababli bu jarayonni muntazam kuzatib borish va ilmiy jihatdan baholash dolzarb vazifadir.

MUHOKAMA

Individualizmning o‘sishi faqat ijobiy natijalar bermasligini ko‘plab mutafakkirlar qayd etgan. Z. Baumanning fikricha, individuallashuv inson o‘zligini “berilgan narsa”dan “vazifa”ga aylantirishdan iborat bo‘lib, bu vazifani bajarish va uning oqibatlari uchun javobgarlik endi to‘liq shaxsning o‘ziga yuklanadi [7; 144]. Bu mulohaza zamonaviy individualizmning ichki ziddiyatini ochib beradi. Shaxs erkinlikka ega bo‘lgani sari u yolg‘izlik, noaniqlik va doimiy tanlov yukini ham ko‘tarishga majbur bo‘ladi. Sovet kollektivizmi shaxsdan tanlov erkinligini olib qo‘ygan bo‘lsa, zamonaviy individualizm ko‘pincha insonni tanlov qilishga majburlab, uni ijtimoiy tayanchsiz qoldiradi. U. Bek va E. Bek-Gernsxaym shunga o‘xshash holatni “institutsionallashgan individualizm” deb ataydi: ularning fikricha, zamonaviy institutlar – mehnat bozori, ta’lim, ijtimoiy ta’minot – endi oila yoki sinfga emas, balki alohida shaxsga yo‘naltirilgan bo‘lib, uni o‘z biografiyasining yagona muallifi bo‘lishga undaydi [8; 4]. Bu holat individualizmning ham o‘ziga xos majburiy tabiatga ega ekanini ko‘rsatadi. Sovet tizimi odamni jamoaga bog‘lanishga majbur qilgan bo‘lsa, zamonaviy institutlar uni yakka holda harakat qilishga undaydi. Shu nuqtada ikki tizim o‘rtasida kutilmagan o‘xshashlik paydo bo‘ladi: har ikkisida ham shaxs tanlovi ijtimoiy tuzilma tomonidan oldindan belgilab qo‘yiladi. M. Sandel esa meritokratik individualizmni tanqid qilib, muvaffaqiyatni faqat shaxsiy xizmat natijasi deb bilish g‘oliblarda kibrni, yutqazganlarda esa xo‘rlanish hissini kuchaytirishini ta’kidlaydi [11; 25].

Bu tanqid umumiy manfaat tushunchasini qayta tiklash zaruratini ko‘rsatadi. Lekin umumiy manfaatni tiklash sovet kollektivizmiga qaytishni anglatmaydi. Gap shaxs erkinligini saqlagan holda ko‘ngilli birdamlik va ijtimoiy mas’uliyatni mustahkamlaydigan yangi muvozanat shakllarini topish haqida bormoqda. Bu vazifani hal etishda faqat g‘arb nazariyalariga tayanish yetarli emas, milliy ma’naviy merosda shakllangan jamoaviy mas’uliyat va insoniy hamjihatlik g‘oyalarini ham inobatga olish zarur.

Bunday muvozanatni izlashda Ch. Teylorning autentiklik etikasi muhim nazariy yo‘l-yo‘riq beradi. Teylorning ta’kidlashicha, haqiqiy o‘zlik faqat boshqalar bilan muloqotda, umumiy ahamiyat ufqi ichida shakllanadi, bunday ufqni rad etgan individualizm esa sayozlashib, mazmunini yo‘qotadi [13; 40]. Bu fikr individualizm va jamoaviylikni qarama-qarshi qo‘yish o‘rniga, ularni o‘zaro to‘ldiruvchi omillar sifatida ko‘rish imkonini beradi. Shaxs o‘zini erkin namoyon etishi uchun ham unga tan oluvchi, qadrlovchi va ma’no beruvchi jamoa kerak bo‘ladi. Demak, masala jamoa yoki shaxsni tanlashda emas, balki ular o‘rtasidagi munosabatning sifatida. O‘zbekiston tajribasida bu muvozanatning o‘ziga xos shakli shakllanmoqda. Mahalla instituti sovet davridagi rasmiy kollektivlardan farqli o‘laroq, tarixiy ildizga ega, ko‘ngilli o‘zaro yordam va qo‘shnichilik munosabatlariga asoslangan jamoaviylik namunasidir. Davlat siyosatida ham shaxs qadri birinchi o‘ringa qo‘yilmoqda: Sh.M. Mirziyoyev “Inson qadri uchun” tamoyilini Yangi O‘zbekiston strategiyasining markaziy g‘oyasi sifatida belgilab, davlat inson manfaatlariga xizmat qilishi lozimligini ta’kidlaydi [12; 12]. Bu yondashuv sovet mafkurasidagi “shaxs jamoa uchun” tamoyilidan tubdan farq qiladi. Unda davlat va jamiyat shaxs kamolotining vositasi sifatida qaraladi, shaxs esa jamiyat taraqqiyotining maqsadi va subyekti hisoblanadi. Shu bilan birga, bu yo‘lda xavflar ham mavjud. Bir tomondan, an’anaviy jamoaviylik ba’zan shaxsiy tanlovni cheklovchi ijtimoiy bosimga – “odamlar nima deydi” degan xavotirga aylanishi mumkin. Ikkinchi tomondan, ijtimoiy tarmoqlar orqali kirib kelayotgan iste’molchilik individualizmi yoshlarda mas’uliyatsiz o‘zbilarmonlikni kuchaytirishi ehtimoli bor. Shu sababli ta’lim va tarbiya tizimi shaxsiy tashabbusni rag‘batlantiruvchi, ammo ijtimoiy mas’uliyatni ham shakllantiruvchi muvozanatli yondashuvga tayanishi zarur. Bunda oila, mahalla va ta’lim muassasalarining hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, chunki

shaxsning ijtimoiy mas’uliyati aynan shu muhitlarda kundalik tajriba orqali shakllanadi. Aynan shu muhitda erkinlik va mas’uliyat bir-birini to‘ldiruvchi qadriyatlar sifatida o‘zlashtiriladi.

XULOSA

Olib borilgan tahlil sovet kollektivizmi va zamonaviy individualizm o‘rtasidagi munosabat oddiy almashinuv emas, balki murakkab dialektik jarayon ekanini ko‘rsatdi. Shu asosda quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, sovet mafkurasidagi kollektivizm ko‘ngilli birdamlik emas, balki mafkuraviy jihatdan belgilangan, institutlar va kundalik amaliyotlar orqali kafolatlangan majburiy jamoaviylik shakli bo‘lgan. U shaxsni butunlay yo‘q qilmagan, balki uni jamoa nazorati ostida shakllantirgan. Ikkinchidan, so‘nggi sovet davrida rasmiy kollektivizmning marosimiy tusga kirishi norasmiy jamoalar va shaxsiy erkinlikka intilishni kuchaytirgan, bu esa postsovet individuallashuvining ichki manbalaridan biriga aylangan. Uchinchidan, zamonaviy individualizmning o‘sishi global tendensiya bo‘lib, u asosan ijtimoiy-iqtisodiy modernizatsiya bilan bog‘liq; biroq u yolg‘izlik, ijtimoiy tayanchning zaiflashuvi va umumiy manfaat tuyg‘usining susayishi kabi yangi muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. To‘rtinchidan, O‘zbekiston jamiyatida sovet kollektivizmi o‘rnini global individualizm to‘liq egallamagan; aksincha, an’anaviy jamoaviylik, ayniqsa mahalla va oila instituti, shaxs erkinligi qadriyatlari bilan murakkab muloqotga kirishgan. Beshinchidan, ushbu muloqotning maqbul natijasi – shaxs qadri va erkin tanlovni tan oluvchi, ammo ijtimoiy mas’uliyat va ko‘ngilli birdamlikni ham saqlovchi “mas’uliyatli individualizm” modelidir. Bunday model sovet tajribasidagi majburiy jamoaviylikka ham, iste’molchilik individualizmining mas’uliyatsiz shakllariga ham muqobil bo‘la oladi. Amaliy jihatdan bu ta’lim tizimida tanqidiy fikrlash va shaxsiy tashabbusni rivojlantirish bilan birga, volontyorlik, mahalla faolligi va fuqarolik ishtirokini rag‘batlantirishni talab etadi. Kelgusi tadqiqotlarda O‘zbekiston yoshlari orasida individualistik va jamoaviy qadriyatlar nisbatini empirik so‘rovnomalar asosida o‘lchash hamda uni mintaqaviy va xalqaro ma’lumotlar bilan qiyoslash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, sovet davrini boshdan kechirgan avlod va mustaqillik davri avlodining qadriyat yo‘nalishlarini qiyosiy o‘rganish ijtimoiy ongdagi o‘zgarishlar sur’atini aniqroq baholash

imkonini beradi. Bunday tadqiqotlar natijalari yoshlar siyosati va ma’naviy-ma’rifiy ishlarni takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Программа Коммунистической партии Советского Союза. – М.: Политиздат, 1961. – 144 с.

2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – 400 с.

3. Kharkhordin O. The Collective and the Individual in Russia: A Study of Practices. – Berkeley: University of California Press, 1999. – 406 p.

4. Yurchak A. Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation. – Princeton: Princeton University Press, 2006. – 331 p.

5. Triandis H.C. Individualism and Collectivism. – Boulder: Westview Press, 1995. – 259 p.

6. Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. 3rd ed. – New York: McGraw-Hill, 2010. – 561 p.

7. Bauman Z. The Individualized Society. – Cambridge: Polity Press, 2001. – 259 p.

8. Beck U., Beck-Gernsheim E. Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences. – London: Sage, 2002. – 221 p.

9. Inglehart R. Cultural Evolution: People’s Motivations Are Changing, and Reshaping the World. – Cambridge: Cambridge University Press, 2018. – 273 p.

10. Santos H.C., Varnum M.E.W., Grossmann I. Global increases in individualism // Psychological Science. – 2017. – Vol. 28, No. 9. – P. 1228–1239.

11. Sandel M.J. The Tyranny of Merit: What’s Become of the Common Good? – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2020. – 272 p.

12. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

13. Taylor C. The Ethics of Authenticity. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991. – 142 p.